

PEDAGOGIKA

ČASOPIS PRO PEDAGOGICKOU THEORII A PRAXI

ROČNÍK IV-1954

ČÍSLO 10

ANTONÍN ZÁPOTOCKÝ. — SOCIALISTICKÝ VYCHOVATEL LIDU

(K 70. narozeninám presidenta republiky Antonína Zápotockého)

Není v našem veřejném životě od roku 1945 významné události nebo naléhavého úkolu, k nimž by A. Zápotocký neřekl nebo nenapsal, jak je třeba se na věci dívat, jak je chápat a jak je řešit. Základním znakem všech jeho projevů je životnost a názorná, pravdivá konkrétnost, která je nejlépe patrná na silném působení a na odezvě, kterou vyvolávaly. Jeho řeči a články nenechávaly lidi nezúčastněné. Nutily je k zamýšlení, k souhlasu, ale také k nesouhlasu u méně uvědomělých nebo zbývající hrstky snad i nepřátelsky smýšlejících, kteří v dopisech, jak se sám leckdy zmínil, se zlobivou malicherností potrefených reagovali na jeho přesvědčivé a konkrétní závěry, které taly do živého. Obdobně i jeho knihy, obzvláště beletristické, které již vyšly v mnoha vydáních, silně působily a působí na dospělé i na naši dorůstající mládež. Čím působil A. Zápotocký a kde se naučil tomuto vychovatelskému mistrovství burcovat, vést lidi a přesvědčivé a výchovně účinně na ně působit?

Nebyla to patrně škola a strhující vzor učitele, kteří ho tomu naučili, protože v jeho díle nenacházíme o tom přímou zmínku. Chodil rád do školy, protože toužil po vzdělání. Neodradilo ho ani, že musil šlapat denně pět hodin pěšky, chtěl-li chodit do kladenské měšťanky. Ale příklad toho nejlepšího vychovatele, a to nejen doma v rodině, ale i mezi dospělými v rodné vesnici, poznal ve svém otci Ladislavu Zápotockém, kterého působivě vykreslil v románě »Vstanou novi bojovníci«. Otec pomáhal malému přemýšlivému Toníkovi nacházet odpověď na mnoho »dotěrných« otázek, s kterými si malý chlapec ještě nevěděl sám rady. Proč na příklad továrník-žid, který nic nedělá, si může jezdit v nádherném kočichu v kočáře taženém bílými »rusáčky« a proč celé desítky rodin z Táborska jsou tak hídně oblečeny, ačkoliv se tak úporně a těžce musí dřít v cukrovarní kampani? Proč továrník-žid na vánoce obdarovává deset dětí novými kabátky a proč to neudělá pobožný křesťan-statkář a proč nenúže dát svému klukovi k Ježíšku kabát kolmistr Procházka, Zeman a jiní, kteří od rána do večera poctivě dřou? A taková a podobná »proč« vedla později Toníka k přesvědčení, že je nutno se přičiňovat, že je nutno pracovat a v při-

padě potřeby nebát se bojovat i o to, aby den vykoupení a spásy přišel a aby i na ulicích a v příbytcích pracujících byl svátek.«¹⁾)

A tak domov v Zákolanech se stává Antonínovi první školou třídního uvědomění, v níž se na konkrétních zkušenostech obeznamuje i s abecedou výchovně uvědomovací politické práce mezi lidmi i s taktikou třídního boje. Otec mu svěřuje první drobné úkoly; Toník na př. pomáhá jako nenápadný pozorovatel hlídkovat, aby se otec mohl nerušené radit s okolními stoupenci socialismu, jak se dovidáme z knihy »Vstanou noví bojovníci«. Na politické práci svého otce, jejímž je bezprostředním svědkem učí se pak i syn dvěma základním zásadám v boji dělnické třídy: Nenávidět a být nesmlouvavý vůči vykořisťovatelům a jejich pomahačům a naopak být trpělivý, lidsky chápající a houževnatý při převýchově a přesvědčování utištěných lidí, mít je rád i tehdy, když je třeba bojovat s jejich zakořeněnými předsudky, neuvědomělostí a nepochopením.

Tato názorná škola politického myšlení, četba a politicko-výchovná práce otcova umožnila, že se A. Zápotocký stal již v 16 letech, kdy se jejich rodina směla vrátit do Prahy, jedním z nejaktivnějších organizátorů v hnutí dělnické sociálně demokratické mládeže na Žižkově. S mladistvým zápalem a houževnatostí se zde účastnil boje za zrušení nedělního a večerního vyučování na pokračovacích školách a za zavedení denního vyučování, za zlepšení pracovních poměrů učňů a lučednic. V této době se seznamuje s mladými intelektuály-anarchisty v Klubu mladých, ale brzy se s nimi rozchází. Líbí se mu sice jejich bojovné, bouřlivé diskuse o nejruznějších problémech, jejich kritický, diskusní elán, který se nezastavuje před žádnou autoritou, ale nesouhlasí s jejich slovními bouřliváctvím, které vášnivě jen boří všechno staré, ale neukazuje, nepomáhá stavět a budovat nové. Bohémské, plané radikálníčení, které mělo daleko ke konstruktivnímu činu, bylo již tehdy cizí věcně a konkrétně uvažujícímu mladému A. Zápotockému. Ujasňování politického cíle a pronikavě pozorující postřeh pomáhaly mu již tehdy vidět do lidí a odhadovat v nich, do jaké míry může s nimi dělnická třída při svém boji počítat. Jako dvacetiletý funkcionář mládeže chápe roku 1905 dějinný význam ruské revoluce pro hnutí českého dělnictva lépe než mnohý vedoucí funkcionář ze starší generace. A v době Velké říjnové revoluce byl zase mezi těmi, kteří správně pochopili její význam pro mezinárodní dělnické hnutí a její vliv na vývoj poměrů u nás, jak ukazuje jeho dopis z haličské fronty z konce listopadu 1917: »... Uzavřením míru by bylo stanovisko nové vlády mezi ruským lidem velmi posíleno a mohla by se tato pokusit o uskutečnění dalších socialistických cílů. Uskutečnění jich pak nezůstalo by bez účinku na poměry u nás, tak jako nezůstal bez účinku revoluční ořez z roku 1905. Divím se, že soudruh Modráček mohl se o nové ruské revoluci, jejíž socialistický podklad a cíl je tak znatelný, vyslovit nesympaticky.«²⁾)

1) Po staru se žít nedá, 7. vyd., 1919, str. 138.

2) Citováno podle článku »Zlaté ruce dělníka« od Dr Jaromíra Dolanského, Tvorba, roč. 18, 1919, str. 1176.

Ustavivý styk s lidmi a boj za práva dělnické třídy, které vyplňovaly bohatou činnost A. Zápotockého v předmnichovské republice jako funkcionáře strany a odborů, návštěvy v Sovětském svazu podněcovaly jej k stálému sebevzdělávání, studiu a napomáhaly růstu a utváření těch vychovatelských a povahových vlastností, pro které se stal během šesti let pobytu ve vězeních a koncentračních táborech a později po osvobození v roce 1945 skutečným politickým vychovatelem dospělých i mládeže.

Vztah A. Zápotockého k mladým lidem je vztahem nementorujícího staršího moudrého druha, který, vyzbrojen prožitými a promyšlenými ideami marxismu-leninismu a velikou životní zkušeností z bojů dělnické třídy, je vzdálen skeptickému skuhrání škarohlídů o zkaženosti mladých a který přes všechny jejich výstřelky, jež odsuzuje, je přesvědčen, že mladí lidé u nás jsou mnohem dále, než byla jeho generace. »Naše mládež, chválabohu, stojí dnes na trochu vyšší kulturní úrovni, než jsme stáli my. Má své těžkosti a nešvary. Číhají na ni jiné nástrahy a svody, než číhávaly na nás. Nehrajme si však, my staří, dnes na neviňátka! Rozhodně nedávejme sebe a naši tehdejší dobu za příklad! Prohráli bychom to. Učme se trochu více vžít se do dnešního myšlení i jednání naší mládeže! Učme se ji víc chápat, pomáhat jí a méně kantorovat a odsuzovat...«³⁾

Na mladých oceňoval A. Zápotocký jejich iniciativu, na př. při organizování budovatelských brigád. A hlavní výchovný úkol viděl v tom, aby se dostalo podpory tomuto krásnému nadšení mládeže a aby mládež zůstala uchráněna nahlodávající skepse reakčních malověrných škarohlídů. Na adresu mladých píše v článku Nová iniciativa v říjnu 1947: »Jděte kupředu! Nedejte se odradit! Vaše práce přinese nové plody. To neznamená, že vše, co budete dělat, ukáže se na sto procent účelné a užitečné. To vás nesmí zarazit. Naučíte se. Ze svých vlastních chyb a nezdarů se naučíte. Jen se nedejte otrávit! Nedejte se připravit o nadšení a chuť k tvoření nového! Neohlížejte se na bručouny, kteří vás matou svými učenými traktáty!«⁴⁾

Na druhé straně si však uvědomuje velkou vychovatelskou odpovědnost za mladé. Bylo to vidět již v koncentračním táboře v Sachsenhausenu, kde spolu se soudruhem Dolanským a ostatními soudruhy pomáhal mladým vysokoškolákům, sklíčeným tvrdou zkušeností z řádění gestapáků, vidět společenské příčiny jejich osobního neštěstí, vyznat se v spletitých událostech druhé světové války, a tak je získával pro myšlenky komunismu a vychovával v nich optimistickou víru v konečné vítězství nad fašismem. Po roce 1945, kdy dochází v naší vysokoškolské mládeži k uříbení složek pokrokových od reakčních živlů, staví A. Zápotocký ve svých projevech k mládeži a o mládeži proti sobě typ pokrokového mladého člověka a typ názorově přestárlého mladíka. Proti budovatelskému nadšení mladých po-

³⁾ Z rozhlasového projevu 2. července 1947, Jednota odborů oporou k sjednocení a socialisaci. Práce, 1951, str. 548.

⁴⁾ Tamtéž, str. 553.

krokových lidí a jejich uvědoměle ukázněnému nástupu na brigády i na ta pracoviště, kde toho bylo nejvíce zapotřebí, stáli ti, kteří, podporováni Obzory a Svobodným slovem, zvedali pokřik o podceňování vzdělání, nesvobodě mladých, nivelisaci, totalitě a o »vrtačení« na brigádách. Proti odanosti lidově demokratickému režimu zdůrazňovali svůj obdiv k předmnichovské republice. Proti úsilí o jednotnou mládežnickou organizaci, v níž by byla soustředěna dělnická, rolnická i studentská mládež, dovedli představitelé reakčních studentských bojůvek postavit jen kastovníctví studující mládeže. Proti nově chápanému a uskutečňovanému bratrství se Slováky a s ostatními slovanskými národy byl hlásán šovinistický nacionalismus. A proto po pravdě nepokládal A. Zápotocký tuto reakční část především studentské mládeže ani za lidově demokratickou, ani za mladou, a jí adresuje tato kritická slova: »Vše je příliš odkoukáno od starých, je málo vlastní osobitosti a mladistvého tvůrčího i bojovného elánu... Starého partajnického škorpení máme dost. V tom nám už mládež nic nového neukáže. Tu se bude znovu jen po starých opičit... Je potřeba si však uvědomit, že opičáci mohou snad velmi zdařile napodobit starou, ale nikdy nevytvoří novou společnost... Dnes, kdy budujeme novou společnost a chceme, aby naše mládež byla nadějí a zárukou šťastné budoucnosti národa, nepotřebujeme talentované opičáky, ale potřebujeme zdravé, mladé a odvážné pracovníky i průkopníky, kteří se nelekaří ani práce, ani studia.«⁵⁾

Rozhodný a nesmlouvavý odsudek, charakterisující výstižně tu část studentské mládeže, která se svým smýšlením a chováním sama vyřazovala z pokrokové studentské mládeže před únorem 1948, nepřinesl nikdy s sebou nějaké ochladnutí nebo odcizení v jeho vztahu k ostatní studentské mládeži a inteligenci. O správnosti postoje k pokrokovému studentstvu a pracující inteligenci, který nutně vyrůstal z marxistického přístupu k této otázce, snažil se přesvědčit již od roku 1945 i dělníky, z nichž mnohým osobní nepěkné zkušenosti skreslovaly pohled na vztah dělnické třídy k inteligenci. Již tehdy prohlásil: »... My, dělníci, i když nemáme studia, nejsme a nechceme být nedouky. Víme, co znamená vzdělání a věda... Budeme proto také šíření vzdělání a vědy, zřizování nejvyšších učilišť a škol a opatření jich všemi nejmodernějšími vědeckými pomůckami nejusilovněji podporovat. Budeme dokazovat našim dělníkům, že musí na to, aby mohla být tato učiliště zřizována, přispívat svou prací a tvořením nových hodnot. Budeme jim dokazovat, že je to náš dělnický zájem, aby naše studující mládež se vzdělávala a byla přitom i existenčně zabezpečena. Bez studované inteligence svoji výrobu na vyšší technický stupeň nepozvedneme. Budeme proto svoje úsilí o rozmnožení příležitostí ke vzdělání zesilovat i tehdy, když proti nám část studentské mládeže z nepochopení svého

⁵⁾ Z článku pro Studentské noviny ze 14. ledna 1947. Jednota odborů oporou..., str. 543, 544.

vlastního posláni bude kravalisovat. My se proto na všechnu studující mládež hněvat nebudeme a nezanevřeme na ni.«⁶⁾

Soustavná péče dělnické třídy o mládež, která v lidově demokratickém státě není předmětem almužnictví, tato péče o zajištění všech podmínek ke studiu zavazuje na druhé straně studenty k odpovědnému plnění jejich studijních povinností. Již v listopadu 1945, když A. Zápotocký připomínal vysokoškolákům závaznost památky studentských obětí a utrpení ze 17. listopadu, neopomněl jim zdůraznit, co od nich lid čeká: »... Učte se, učte, pracujte a znovu se učte, osvobozený národ netrpělivě čeká na rychlé dorůstání nových bohatýrů vědy a práce, lidově demokratická republika nesmí být zemí soumraku, temna a černých reakčních stínů.«⁷⁾ A ve stejném tónu hovoří o několik let později, tentokrát ke školní mládeži při besídce za svého pobytu ve Vysokém nad Jizerou v únoru 1954, kdy připomíná shromážděné školní drobtině i dospívajícím, že jejich hlavním úkolem je dobudovat to, co už současná generace nestačí vykonat, a pochopit a prožívat přitom štěstí socialistických budovatelů, kteří se dovedou radovat z radosti druhých.

Aby dorůstající generace mohla dokončit budování socialistické vlasti a aby to mohla uskutečnit rychle a dobře, to záleží především na dobře organizované výchově, jak o tom A. Zápotocký psal ve svém poselství k učitelům na osmé celostátní konferenci.

A tak, jako je A. Zápotocký přesvědčen o síle výchovy u mládeže, tak je přesvědčen i o síle výchovy a převýchovy u dospělých. Celá jeho dlouholetá politicko-výchovná činnost v odborech za první republiky, jeho činnost v koncentračních táborech, kde po večerech v malých kroužcích objasňoval marxistické učení, i jeho působení po roce 1945 utvrdily v něm tuto víru v převýchovu dospělých. Naučily ho také, jak na lidi účinně výchovně působit, jak je přesvědčovat, jak je získávat. V době předmnichovské republiky učil dělníky poznávat příčiny, kořeny jejich bídy a útlaku, posiloval v nich vědomí lidské důstojnosti a konečně je učil i organizovanému boji a solidaritě.

Po roce 1945 výchovné působení A. Zápotockého dostalo nový, širší a často bezprostředně aktuální obsah, což vyplývalo z nových úkolů, před nimiž stála dělnická třída. Bylo třeba v širokém měřítku učit dělníky, kterým bylo buržoasním režimem upíráno právo na vedení a spoluodpovědnost v závodech i ve státní správě, učit je řídit, organizovat, přejímat odpovědnost a přitom to dělat lépe, než to dělali kapitalisté a jejich pomocníci, nepropadat »nákaze byrokratismu«. Bylo třeba vést pracující k nové pracovní morálce a z ní vyplývající uvědomělé disciplíně, k neúprosnému překonávání vlastních nedostatků i chyb druhých, k novému vztahu k socialistickému vlastnictví, k novému poměru k práci, která pře-

⁶⁾ Dělník a vzdělání, proslov z 15. prosince 1945. Po staru se žít nedá, Práce, 1949, str. 128, 129.

⁷⁾ Po staru se žít nedá, str. 98.

stala být předmětem vykořisťování, i k novým organizačním formám a metodám pracovním, jako je socialistické soutěžení, novátorství a j. Konečně bylo třeba vychovávat pracující k soustavné, průběžné kontrole vlastní práce i práce jiných a k bdělosti, aby výsledky jejich práce nebyly mařeny nepřátelskými zásahy, aby nikde a nikým nebylo narušováno socialistické budování.

Jako pole všestranného výchovného a převýchovného působení na široké masy pracujících se jevíly A. Zápotockému odbory. Proto věnoval tolik usilovné práce, tolik vyčerpávající péče odborům, odborářskému školení a výchově pracujících, odborářskému tisku. Heslo »Učit se, učit!« přestalo být heslem jen studující mládeže a inteligence.

Výchovné působení A. Zápotockého na dospělé přinášelo své výsledky od roku 1945, a to především proto, že nevychoval jen svými přesvědčivými, životnými argumenty, ale i svým osobním strhujícím příkladem, svými lidsky ryzími vlastnostmi, pro které se stal uznávaným a milovaným vůdcem pracujících. Zosobňuje tak v sobě dvě základní pedagogické podmínky účinného působení dobrého vychovatele: je totiž uznávanou autoritou a zároveň ho mají lidé rádi.

Politicko-výchovné působení A. Zápotockého na široké masy pracujících, jak jsme toho svědky od roku 1945 a jak pro to najdeme množství dokladů i z jeho politické práce a bojů ve službách dělnické třídy po dobu plných padesáti let jeho života, vyznačuje se řadou vlastností, které jsou předpokladem socialistického vychovatele.

Je to především jeho bytostná oddanost revolučním ideám dělnické třídy, podnícená a živená v něm cílevědomě již od dětství rodinným prostředím. V A. Zápotockém jako by vykryštalisovaly a rozrostly se smělé tradice nesmlouvavého třídního boje, hlásaného již prvními zakladateli předválečné sociálně demokratické strany u nás. Proto ho Jan Šverma v článku k padesátinám A. Zápotockého v Rudém právu 1934 po pravdě označuje jako »symbol staré poctivé generace české dělnické třídy«, aby tak zdůraznil, že život A. Zápotockého, revolučního vůdce proletariátu, tvoří neoddělitelnou součást historie dělnické třídy u nás, historie zápasů, v nichž se její nejpokrokovější část tříbila a zpevňovala v jedinou revoluční dělnickou stranu. Marxistický světový názor, který vedl A. Zápotockého a který mu umožňoval správně chápat a řešit otázky a který určoval jeho jednání, je tedy první vlastností A. Zápotockého — socialistického vychovatele.

Z jeho marxistického světového názoru vyplývá další jeho vlastnost jako socialistického vychovatele — jeho optimistické přesvědčení, že socialismus vybudujeme, a to i s těmi lidmi, které teprve v průběhu budování je třeba učit, a mnohdy na jejich vlastních chybach:

V jeho optimistické víře v konečné vítězství socialismu, jak sám píše ve Vzpomínce na Lenina, jej utvrdilo setkání s Leninem v Moskvě 1920: »... Správné pochopení Lenina a leninismu odzvonilo umíráčkem kapita-

listickému pořádku v mnoha zemích a uvedlo pracující lid na cestu svobody a socialismu. V roce 1920 tomu ještě mnozí nevěřili. Nevěřili snad ani mnozí z těch, kteří tenkrát v přestávce kongresu Komunistické internacionály stáli před Leninem sedícím na stupni tribuny. Nevěřili mnozí ti, kteří se sice kongresu zúčastnili a s kterými pak Lenin s řečnické tribuny kongresu i na základě svých poznámek diskutoval a polemisoval. I mezi několika mými kamarády, delegáty z Československa, ukázali se později nevěřící. Uvěřily však miliony pracujících. Nejen že uvěřily, ale také podle slov Leninových jednaly. Tenkrát na sjezdu Komunistické internacionály, po prvním setkání s Leninem, zařadil jsem se pevně do masy věřících. Nikdy jsem toho nelitoval...⁸⁾

Optimismus jako charakteristický rys A. Zápotockého vyzdvihla také M. Pujmanová v románě »Život proti smrti«. Popisuje scénu, kdy v lese A. Zápotocký promlouvá k vězňům, vyhublým a vyčerpaným, kteří se zachránili z pochodu smrti. Mluví daleko méně o tom, co vytrpěli, za o mnohem více o budoucnosti, kterou společně vytvoří vlastníma rukama. Do jeho řeči vložila Pujmanová známá optimistická slova Komenského o lidu českém, jemuž se vláda věcí jeho zas navrátí do jeho rukou. Týchž optimistických slov užil A. Zápotocký ve své poslední parlamentní řeči v roce 1938. Optimismus pomáhal překonat utrpení koncentračních táborů nejen jemu, ale i řadě ostatních spoluvězňů, pro něž A. Zápotocký složil píseň, začínající symbolickým dvojverším: »Východ se zardívá v našem kraji, brzy se písničky rozehraji.« Optimisticky vyzněla i nabádavá slova, určená mládeži po roce 1945, jak jsem je již uvedl. A za desítky jiných projevů uvedeme alespoň několik optimistických vět z řeči z prosince 1946 na plenární schůzi ÚRO: »Mysleme na radostnou budoucnost! Není pravda, že se topíme a že je potřeba lomit rukama a myslet na smrt. Ne, my myslíme na život! Na lepší život a radostnější budoucnost. A my jí dosáhneme...⁹⁾

Naši lidé rádi důvěřovali a důvěřují optimistickým slovům A. Zápotockého, protože se přesvědčili, že jeho optimismus je zakotvený v realitě a v pravdě. Poznali, jak dovede být současně realisticky střízlivý a konkrétní, jak dovede dobře rozeznat, co je v dané situaci naléhavé, co nestrpí odkladu a co lze udělat později. Přílehlavý příklad umělce, který se pustí do umělecké tvorby a přitom nedovede pochopit, že v dané situaci je přednější, aby zacpal díru ve střeše svého atelieru, aby mu nepršelo na práci, je názornou konkretisací jeho smyslu pro pořadí naléhavých úkolů. Věcnost a výchovný účín jeho argumentace byly podporovány i tím, že se nespokojil jen s úředními zprávami funkcionářů a vedoucích pracovníků, ale využívá a využíval každé příležitosti, aby vyslechl také názory a podněty lidí přímo na pracovišti. Bezprostřednost a přímá soudružská otevřenost rozhovoru s nimi mu pomáhala poznávat potřeby a obtíže pracujících a přinášela mu i řadu velmi konkrétních a přesvědčivých

8) Hovořili s Leninem, Knihovna Rudého práva, 1950, str. 26, 27.

9) Nová odborová politika, 4. vyd., Práce, 1949, str. 493.

dokladů pro jeho výchovně politické působení. Tak na př. o své zkušenosti na dole Zápotocký napsal toto: »Šlo o důl Zápotocký na Kladně. Těžba stále nebyla na žádoucí výši. Neptal jsem se na příčiny správy dolů, ale šel jsem mezi staré známé havíře. A ti mi řekli: „Víš, oni chlapi se dove-
dou postavit za piliř a hrát dvě hodiny karty. To nikdy dříve nebyvalo.“
Měl jsem odvalu říci jim pak na schůzi: „Soudruzi, když budete hrát za piliřem karty, to se Zápotocký nahoru nedostane. Nestačí, když každý sám pracuje, je potřeba, abyste dohlédli na ty, kteří lenoší a tím vás poško-
zují.“¹⁰⁾ Jasnost cíle dodává jeho kritice nakonec důraznosti a svou pravdivostí si vynucuje, že je uznávána jako oprávněná, i když na počátku tato kritika bývá pro postížené nepřijemná, i když podle jeho vlastních slov vědomě »píchná do vosiho hnízda«.

HLUBCKÁ IDEOVOST A Z NÍ VYPLÝVAJÍCÍ OPTIMISTICKÝ POHLED DO BUDOUCNOSTI doplňuje další vlastnost A. Zápotockého jako socialistického vychovatele -- jeho vztah k člověku. Je to vztah plný porozumění, trpělivosti, činorodé obětavosti, důvěry a úcty, ale i plný bdělosti, nesmlouvavé kritičnosti a náročnosti, to, co souhrnně označujeme jako socialistický humanismus. Ve formulaci A. Zápotockého to zní takto: »... je potřeba mít lidi rád, lidem věřit, ale zároveň stát na stráži a bdít, aby nikde a nikým nebyla socia-
listická zákonitost porušována.«¹¹⁾ Socialistický humanismus se projevuje i v jeho porozumění pro člověka, který někdy v minulosti chybil, spíše ze slabosti, z nedostatku uvědomělosti, ne však ze záškodnických úmyslů, a kterého proto není možno po celý život trestat. »Stejně nesprávné však je,« píše A. Zápotocký v Rudém právu 1947 v článku o poměru pracující inteligence k dělnictvu, »když se vyskytnou jednotlivci i z řad dělníků, kteří proto, že se někdo v minulosti provinil, chtějí ho znemožnit po celý život a nechťejí mu dát vůbec žádnou příležitost a možnost, aby se zařadil do práce a aby využil svých schopností.«¹²⁾

Laskavý vztah k lidem nevyklučoval však v projevech A. Zápotockého přímočarou otevřenost, s kterou vždy bez přikrašlování ukazoval na chyby a odkrýval nedostatky, ať se vyskytly u kohokoliv a kdekoliv. Již od roku 1945 se řídil zásadou, že rozeznat a přiznat omyl znamená první krok k nápravě. Zakrývat lidem pravdu, lhát lidem, znamená podceňovat lidi, nemít k nim úctu a nevěřit jim. »Je potřeba říkat lidem pravdu, i když je někdy nepřijemná. Ten, kdo se chce jen lidem zalíbit, neprospívá jim a špatně je vede. Nepracuje v jejich prospěch, ale poškozuje je. V dnešní situaci se každý z nás musí mnohému učit. Umět se podívat vlastním slabostem tváří v tvář...«, říká na projevu k pražským důvěrníkům státních a veřejných zaměstnanců 15. ledna 1948.¹³⁾ Podobně řekl redaktorům závodních časopisů: »Vycházím stále z jednoho předpokladu: nejdůležitější je nelhat lidem. Nechtějte je přesvědčit, když je něco černé, že je to bílé.

¹⁰⁾ Jednota odborů oporou boje za socialisaci, str. 727.

¹¹⁾ Čelem k výrobě. Osvěta, 1952, str. 69.

¹²⁾ Jednota odborů oporou bojů za socialisaci, str. 558.

¹³⁾ Jednota odborů oporou bojů za socialisaci, str. 727, 728.

Neříkejte lidem, že ncmají příčin k stížnostem a nespokojenosti. Příčiny ke stížnostem a nespokojenosti jsou. Když lidé na něco nadávají a stěžují si, nemohu jim říci, chci-li je přesvědčit: „Zase už vás pálí dobré bydlo, máte se příliš dobře, proto tolik naříkáte.“ Musím přiznat, mají-li příčinu ke stížnostem. Především musím uvážit, co je příčinou jejich stížností a jak tuto křivdu odstranit.«¹⁴⁾ Jindy zase při kritice byrokratismu, kterému propadají leckdy i prostí dělníci, přeřazení z výroby do administrativy nebo placení funkcionáři, na adresu těch, kteří se bojí otevřené kritiky, výstižně napsal. »Sklony k byrokratismu u mnohých našich lidí a v našem aparátě jsou. Jsou i v mnohých našich závodních radách. Nezakrývejme si to, neobávejme se, když budeme na tyto chyby poukazovat, že toho nepřátelé budou proti nám škodlivě zneužívat. Dokud své vlastní chyby vidíme a přiznáváme, pak je to s námi dobré, svědčí to o našem zdravém jádru a dává nám to záruku, že dovedeme odstranit, co je špatné. Chceme mít v republice čisto. Aby bylo čisto, budeme starou reakční špínu bezohledně odhalovat. Aby však bylo čisto, budeme starou reakční špínu zemetat před svým vlastním prahem.«¹⁵⁾

V závěrečném projevu na X. sjezdu strany ukazuje A. Zápotocký na další možné nebezpečí, které hrozí otevřené, tvořivé kritice, na falešně soudružskou familiárnost, která svádí obě strany k falešné shovívavosti a která nemá daleko k zakrývání chyb a nedostatků podle trefného lidového rčení »Ruka ruku myje«. Dáváme-li někomu hospodářské nebo veřejné funkce, činíme ho i odpovědným za řádný chod výroby, závodu nebo úřadu. Komu je toto řízení svěřeno, nesmí být shovívavý k chybám a nedostatkům, nesmí přehlížet chyby a neodstraňovat je a myslet si — když budu chyby a nepořádky odpouštět já, že i mně zas chyby a nedostatky odpustí druzí. Podobný druh familiárního soudružství musí u nás vymizet, zvláště u komunistů. My, komunisté, nesmíme být shovívaví ani k chybám cizím, ani k chybám vlastním. Musíme žádat důsledné plnění povinností a v první řadě své povinnosti na místě, na které jsme postaveni, důsledně plnit.«¹⁶⁾

K žádoucím vlastnostem socialistického vychovatele patří vedle hluboké ideovosti, vedle uvědomělého optimistického přesvědčení o splnitelnosti vytčeného cíle a vedle upřímně srdečného a přitom náročného vztahu k lidem také umění získávat lidi, umění působit na ně a přetvářet je. I tuto vlastnost lze najít v díle i v politicky výchovné činnosti A. Zápotockého.

Projevuje se v jeho odporu proti formálnímu »oddeklamování« různých, třeba i velmi správných a naléhavých usnesení, která však teprve tehdy mohou pomoci, teprve tehdy se budou dodržovat a přinášet výsled-

---

¹⁴⁾ Z projevu k redaktorům závodních časopisů 6. prosince 1947, tamtéž, str. 404, 405.

¹⁵⁾ O byrokracii — nejen úřední, rozhlas 20. února 1946. Po staru se žít nedá, str. 201.

¹⁶⁾ Nová mysl, č. 7, 1954, str. 937.

ky, stanou-li se opravdovým přesvědčením statisticů. K tomu je zapotřebí konkretisovat usnesení, instrukce, dokumenty a nespokojit se jejich suchým »přenášením«, »oddeklamováním«. Vhodnou formu konkretisace je však možno najít jen v těsném styku s lidmi, kdy poznáme, že je nebo se nám nabízí možnost vytvořit opravdu vhodnou chvíli k našemu působení. »Chceme-li přesvědčit o pravdě, je nutno dovést najít takovou příležitost a takovou chvíli, kdy zrno padne na úrodnou půdu. Je zbytečné rozsevat zrní, když padá na skálu a nevzklíčí. Je třeba hledat takovou příležitost, kdy je půda připravená, umět vytvořit takovou situaci a umět ji využít...«¹⁷⁾

Bezprostřední, živý styk s lidmi pomáhá A. Zápotockému poznat nejen vhodnou chvíli, kdy je možno na lidi účinně působit, ale také i rohnou ky, důvody, pro které se lidé mnohdy brání uznat chybu. A podaří-li se nám odkrýt tyto pohnutky, snadněji najdeme a zvolíme vhodné metody pro výchovné přesvědčovací působení. »Když chci zaujmout stanovisko, kladu si vždycky především otázku, proč ten a ten člověk to a to udělal, jaké důvody ho k tomu vedly a teprve, když najdu správné důvody, mohu na něj zapůsobit a najít správnou metodu, jak ho od jednání odvrátit a přesvědčit, že to dělat neměl. A když nenajdete správné důvody a nepochopíte, proč to udělal, a působíte na něj jen obyčejnými mravokárnými řečmi, jste vedle.« A Zápotocký konkretisuje dále kumorně ten o závěr na příkladu svého malého vnuka: »Mám vnuka. Kluk, jako jsme byli všichni. Přijde sousedka a žaluje, že házel na střechu kameny a rozbil tašky. Vezmu ho stranou a udělám kázání: „Jiříku, byli tam kluci?“ „Byli.“ „Házel ještě někdo?“ „Neházel.“ „Kolik tam bylo kluků?“ „Deset.“ „Dcset, kluků tam bylo a žádný neházel, žádný nerozbíjel tašky, jen ty sám. Oni jsou hodné dětičky.“ „Víš, dědečku, oni neházeli proto, že se nesrefili. Kdyby se strefili, byli by házeli také.“ A jste vedle s mravokárným kázáním. Musíme tedy začít jinak. „Tak ty se umíš strefovat a kluci ti závidí. Ale když tady rozbíjíš tašky, to je škoda. Když chceš kluky zahanbit, musíš jít tam a tam, musíš se strefovat jinde.“ — Rozhodně ho nemohu přesvědčovat, že on je mizera, protože druzi neumějí házet a on ano. Tak je tomu i v řadě našich životních případů. Umět vystihnout situaci a dovést zapůsobit.«¹⁸⁾

K umění jednat s lidmi patří i trpělivost, hlavně tam, kde lidé s překotnou nedočkavostí by chtěli mít všechno naráz dokonalé a bez chyb, a nedaří-li se jim to hned, nepokoušejí se hledat další cesty a vidí příčiny neúspěchu v domnělé nesplnitelnosti vysoko postaveného cíle. Tento nedostatek připomněl A. Zápotocký i v hovoru s delegací učitelů a školských pracovníků, pozvaných na Hrad z osmé celostátní konference v březnu t. r. A tento nedostatek vytýkal již v roce 1947, kdy zdůraznil: »Naším konečným cílem je dosáhnout socialismu. V dnešní situaci nemůžeme vždy trvat na uskutečnění a prosazení našich konečných cílů. Spokojujeme se

¹⁷⁾ Jednota odborů oporou bojů za socialisaci, str. 408.

¹⁸⁾ Tamtéž, str. 409.

někdy jenom prosazením částečných požadavků, jsou-li pro nás zárukou, že se tímto způsobem ke svým konečným cílům přibližujeme.«¹⁹⁾ Tato myšlenka soudruha Zápotockého má veliký význam i pro řešení otázek výchovných. V pedagogice ji formuloval a podrobně rozpracoval A. S. Makarenko svou koncepcí perspektivních linií.

Individuální odlišnost lidí v různých prostředích i situacích vyžaduje také individuální přístup k nim, jinými slovy řečeno, vyžaduje ustavičné hledání nových forem při výchovné a vzdělávací činnosti a vyhýbání se do dogmatickému ulpívání na tradičně užívaných formách a metodách. A. Zápotocký myslí přitom především na výchovnou a vzdělávací práci v odbořech. Jako příklad hledání nových forem práce i nových pracovníků na tomto úseku může sloužit projev na plenární schůzi ÚRO v dubnu 1947, v němž poukazuje na dosud nevyužitě možnosti, které se nabízejí zapojením žen a mládeže do organizačně výchovné práce.

Vedle nových forem politicko-výchovné a vzdělávací práce považuje A. Zápotocký za neméně důležitou i vlastní organizaci této práce. Rozvíjí tak zkušenosti, které získal jako krajský sekretář na Kladně i jako generální tajemník strany po roce 1922, že totiž úspěch politické, a proto i výchovné práce je spolupodmiňován dobře promyšlenou organizací.

K nezbytným formám a metodám každé práce, tedy i výchovné a vzdělávací práce, patří i její soustavná a průběžná kontrola. Obtížnost kontroly je dána charakterem práce. Ve svém rozhlasovém projevu o byrokracii — nejen úřední z 20. února 1946 A. Zápotocký velmi lapidárně vyjadřuje reálné obtíže při kontrole práce a zároveň podtrhuje morální odpovědnost pracovníka: »Výkon obyčejného pracovníka je totiž daleko kontrolovatelnější než tak zvaný úřední výkon. Tesám-li schoď, je velmi snadné určit, kolik času je k tomu zapotřebí, i zkontrolovat, jestli jsem místo schoďu neudělal žlab. Když úřaduju, není tak snadné stanovit čas, který potřebuju pro vyřízení určité věci. Zde záleží daleko více než na kontrole na mé vlastní svědomitosti praktičnosti, dobré vůli, pochopení situace, rozhodnosti i odpovědnosti.«²⁰⁾

Tvůrčí vynalézavost a aktivita při hledání nových forem a metod ve výchovně vzdělávací práci mezi lidmi, odpor proti dogmatickému rutinérs ví funkcionářů, důraz na organizaci a kontrolu — to jsou další z charakteristických vlastností A. Zápotockého jako socialistického vychovatele.

To, co tvoří z projevů A. Zápotockého vedle bojovného, věcného a pravdivého obsahu živou učebnici politického myšlení a co neméně silně výchovně působí, je i forma těchto projevů. Jeho věty vzbuzují dojem, jako by v nich dozníval dávný pracovní návyk z jeho uřednických a tovaryšských let, kdy tvrdost kamene, který bylo třeba dlátem nebo špičákem opracovávat, jej nutila k úsporné a přitom výrazné jednoduchosti linie, bez zbytečných příkras a titěrnosti. Jeho věty jako tesané, bez frází, vědomě výrazově prosté a přitom bohatě plastické, s konkrétními, až lapi-

¹⁹⁾ Tamtéž, str. 271.

²⁰⁾ Po staru se žít nedá, str. 201.

dárnými příklady, s jadrným přirovnáním, s vtipnými, humornými a přitom samo jádro věci zasahujícími úslovími dovedou působit na posluchače a čtenáře velmi účinně a zápalně. Bylo to vidět i na všech dokladech, které jsme uvedli.

*

K jeho padesátým narozeninám v roce 1934 zaslal výkonný výbor Profinterny z Moskvy A. Zápotockému pozdrav, v jehož závěru soudruzi vyjadřovali přesvědčení, že bude ještě dlouhá léta stát na bojovné frontě za osvobození dělnické třídy. Toto přání se vyplnilo. A stejně se vyplnilo i přání Ústředního výboru KSC, podepsané soudruhy Gottwaldem a Hakenem: »Věříme, že stejně, jako jsi stával v našich předních řadách v dobrém i zlém, budeš tam stát i v době našeho vítězství.« — A. Zápotocký se dočkal vítězství dělnické třídy. Svou veřejnou i publicistickou práci, proniknutou politicko-výchovným úsilím, dal cele do služeb dělnické třídy v přesvědčení, že »na výchově záleží, jak rychle budeme budovat nové předpoklady k plnění všech perspektivních úkolů, které jsme si vytyčili a které splnit chceme a splnit musíme«. A tak svým osobním příkladem dootvrzoval to, co připomínal jako povinnost učitelům, že je třeba navazovat na pokrokové tradice obrozenských učitelů, kteří se dovedli s lidem sblížit a pro lid pracovat. A. Zápotocký, který vyrostl z lidu a je úzce spjat s životem a bojem pracujícího lidu, zůstal mu blízký svým smýšlením, svou prací, svým pochopením pro jeho potřeby a starosti. Vyrostl tak ve vzor člověka-vychovatele-komunisty, který svým životem a prací se stal uznávaným vzorem nejen pro mládež, ale i pro dospělé, nejen pro komunisty, ale i pro všechny poctivé Čechy a Slováky.

Dr. Ervín Koukal, VŠP Olomouc